

Askanas, Kazimierz

Paweł Lewinson-Łapiński działacz ruchu robotniczego (1879-1937)

Notatki Płockie 30/1-122, 34-36

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paweł Lewinson-Łapiński działacz ruchu robotniczego (1879—1937)

Paweł Lewinson, urodzony w Płocku w 1879 roku w rodzinie inteligentnej, uczęszczał tu do gimnazjum noszącego obecnie nazwę Liceum im. Marszałka Małachowskiego. Uchodząc za ucznia wybitnie zdolnego, gimnazjum to ukończył mając lat 15 i już od roku 1894 brał czynny udział w lewicowym ruchu robotniczym. W latach 1896—1901 odbył studia prawnicze na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

W tym czasie zaprzyjaźnił się z Celiną Kempner, córką Rafała Kempnera, który w r. 1858 założył w Płocku przy ul. Grodzkiej dużą księgarnię prosperującą świetnie aż do pierwszej wojny światowej.

Celina Kempner, która ukończyła Gimnazjum Żeńskie w Płocku (mieszczące się w lokalach obecnego Muzeum Mazowieckiego), późniejsza (druga) żona Ignacego Daszyńskiego, znana była w Płocku jako „Cechna”. Popularność swą zawdzięczała gruntownemu wykształceniu w zakresie historii, literatury, ekonomii i filozofii, znajomości dzieł Marksa, Engelsa i innych teoretyków marksizmu, a także bliskim powiązaniom z grupą młodej inteligencji płockiej i bardzo szerokim kontaktom z robotnikami powstałych w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia fabryk Samy i Marguliesa oraz młyna, browaru, wytwórni zapalek i innych mniejszych zakładów skromnego przemysłu płockiego.

Silny wpływ Celiney Kempner, jaki dzięki swej wiedzy i osobistemu dynamicznemu zaangażowaniu się w sprawy społecznych wywierała na kształtujące się na przełomie stuleci grono postępowej inteligencji miasta, mógł zapłodnić ideowo Lewinsona jak też, być może, tylko umocnić jego lewicowe poglądy. Przemawiają za tym jego listy do płocczan, w których dopytywał się o „Cechnę” i jej pracę.

Od roku 1904 Paweł Lewinson rozpoczął pracę zawodową jako nauczyciel i działał aktywnie w Polskiej Partii Socjalistycznej, w której pojawiły się wówczas pierwsze oznaki kryzysu programowego i politycznego. Dzięki nieprzeciętnym zdolnościom, studiom ekonomicznym i gruntownej znajomości literatury marksistowskiej, a przede wszystkim zawdzięczając stawianej za wzór pracowitości i poświęceniu się teoretycznej pracy, już w r. 1905 został wybrany najpierw członkiem Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS. W tym czasie dojeżdżał jako wysłannik Partii do Zagłębia Dąbrowskiego i do Łodzi, utrzymując przy tym kontakty

z Płockiem. W październiku Lewinson został dokoopowany do Centralnego Komitetu Robotniczego. Po dwu latach pracy na tym stanowisku, angażując się coraz bardziej w działalność radykalnej, doszedł do wniosku, że PPS zbyt słabo działa w kierunku realizacji interesów klasy robotniczej w związku z czym w r. 1906 przeszedł do ugrupowania PPS-Lewica¹, stając się jednym z najważniejszych ze względu na swą wiedzę teoretyków tego ugrupowania. Zasłynął też jako doskonały mówca. Lewinson redagował razem z Janem Stróżekim i Bielskim «Kurier Codzienny» — legalny organ PPS i w związku z „nieprawomyślnością” tej gazety został zaarrestowany, lecz wkrótce zwolniony. Wraz z innymi czołowymi przywódcami PPS-Lewicy Lewinson współdziałał w wypracowaniu jej pierwszego programu, będąc jednym z jego głównych współautorów.

W tym okresie Paweł Lewinson występował zwykle pod nazwiskiem Andrzeja Wolskiego, używał też pseudonimu Stanisław Łapiński, pod którym coraz bardziej był znany i które później przyjął jako swe wyłączne nazwisko. Przyjeżdżał kilkakrotnie do Płocka, gdzie odbywał konferencje w sprawie działalności społeczno-politycznej z miejscowymi przedstawicielami PPS, między innymi z Celiną Kempner. W tym czasie na tle wskazanych wyżej rozbieżności w PPS, nastąpiło rozejście się dróg działaczy socjalistycznych. Podczas, gdy Lewinson zajmował pozycję skrajnie radykalną, Celina Kempner i inni przedstawiciele PPS oraz sympatycy tego kierunku spośród płockiej inteligencji reprezentowali stanowisko bardziej prawicowe, podkreślając przede wszystkim konieczność zachowania i mocnego eksponowania w ruchu socjalistycznym elementów walk o niepodległość kraju. Różnorodność założeń ideologicznych wykluczyła możliwość kompromisu. Lewinson poczuł się zawiedziony stanowiskiem płockich ugrupowań postępowych, ściśle wiążących walkę o postęp społeczny z problemem niepodległości Polski jako zagadnieniem naczelnym. Przyjazdy jego do Płocka stawały się coraz rzadsze, a kontakty z grupą płocką zostały wyraźnie osłabione.

W roku 1905 odbyło się w Płocku dramatyczne posiedzenie działaczy PPS, na którym ugrupowanie niepodległościowe reprezentowała Celina Kempner, a kierunek wyłącznie socjalny — Paweł Lewinson. Mimo całkowitego rozejścia się Lewinsona po tym posiedzeniu ze środowiskiem płockim brał on udział w zorgani-

Paweł Lewinson

fot. Ze zbiorów autora

zowaniu manifestacji robotniczej w r. 1905. Punktem centralnym tej demonstracji był wiec w Płocku w parku „Za Tumem”², gdzie przemawiała Celina Kempner. Przemówienie to zaczęło się od słów: „Jestem w potrójnej niewoli — jako kobieta, jako Polka i jako przeciwwstawiający się uciskowi działacz robotniczy”. W czasie przemówienia nadjechał nagle oddział Kozaków³, którzy nahajkami rozpędzili tłum. Kempner została przez robotników sprowadzona z boczem Góry Tumskiej nad Wisłę, skąd furą odwieziono ją do miasta. Lewinson wyjechał do Kutna, skąd odjechał pociągiem do Warszawy lub Łodzi.

Zwolniony z aresztu, w którym został osadzony w związku ze zlikwidowaniem «Kuriera Codziennego», Lewinson został ponownie osadzony w więzieniu, z którego w r. 1905 udało mu się zbiec.⁴ Po wydstaniu się na wolność Lewinson przygotował IX Zjazd partii w r. 1909 w Wiedniu, na którym był członkiem Prezydium Zjazdu i został wybrany do Centralnego Komitetu Robotniczego PPS-Lewicy, działając w tym charakterze aż do roku 1918, to jest do czasu połączenia się PPS-Lewicy z Socjaldemokracją Królestwa Polskiego i Litwy (16 XII 1918 r.).

Poszukiwany wciąż przez Ochranę, zwłaszcza po ucieczce z więzienia, Lewinson wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie działał w Związku Socjalistów Polskich w USA. Na skutek rozłamu, jaki nastąpił wówczas w tym Związku — przeszedł wraz z całą radykalną grupą do polskiej sekcji Amerykańskiej Partii Socjalistycznej. W końcu roku 1902 powrócił do Europy i rozpoczął pracę w centralnym organie PPS-Lewicy — «Robotnik». Współpracował też aktywnie z pismami lewicy polskiej — «Myślą Socjalistyczną», w której (Nr 1 z 1907 r.) ogłosił fundamentalną dla PPS-Lewicy pracę teoretyczną. W nr 4—5 «Myśli» z r. 1907 opublikował też *Uwagi o niepodległości w programie socjalistycznym* (nr 4—5 z r. 1907, nr 6 z r. 1908). Poza «Myślą Socjalistyczną» współpracował z «Promieniem», «Światłem» i innymi pismami lewicy polskiej. Na Zjeździe PPS-Lewicy w Cieszynie (1907—1908) przedstawił postulat minimum zadań rewolucyjnych i został wówczas wybrany ponownie członkiem Centralnego Komitetu Robotniczego PPS-Lewicy. Przedsięwzięte przez niego próby powiązania PPS-Lewicy i SDKPiL nie dały rezultatu.

Założenia ideologiczne Lewinsona sprowadzały się głównie do tego, że nie negując potrzeby odzyskania przez kraj niepodległości, a co najmniej autonomii pod względem prawnodawczym i administracyjnym, uważał on, że do czasu wybuchu rewolucji w Rosji nie ma szans na realizację tej koncepcji. Za konieczną uważał działalność w kierunku wybuchu rewolucji w Rosji i współpracy z rewolucjonistami tego kraju.

Był zwolennikiem otwartych działań rewolucyjnych, występował np. w Łodzi za koniecznością walk ulicznych.

W roku 1913 Lewinson został aresztowany i zesłany w okolice Archangielska. Po roku zesłania zamieszkał w Paryżu, przyjaźnił się z Erenburgiem oraz z malarzami — przede wszystkim z Picassem i Modiglianem.

W czasie pierwszej wojny światowej Lewinson delegowany był do Brukseli, Londynu i Zurichu. W roku 1915 został wyznaczony przez PPS-Lewicę jako jej przedstawiciel na Kongres Międzynarodowej Konferencji Socjaldemokratycznej w Zimerwaldzie i w roku następnym w Kientalu.

W roku 1917, będąc nadal członkiem Centralnego Komitetu Wykonawczego, Lewinson wyjechał do Piotrogradu. Od tego czasu, zachowując współpracę z KPP, działał jako członek Centralnego Komitetu Wykonawczego Grup PPS-Lewicy w Rosji. Prowadził ożywioną działalność polityczną, publicystyczną i naukową. Wysyłany był w misjach dyplomatycznych do Paryża, Londynu i Waszyngtonu. W latach 1917—1918 sprawował funkcję redaktora pisma.

¹ PPS-Lewica powstała na Zjeździe Polskiej Partii Socjalistycznej w listopadzie 1906 r. po wykluczeniu z tej partii prawicy, która utworzyła ugrupowanie PPS-Frakcja Rewolucyjna. Przyczyną rozłamu były różnice w stosunku do walki o niepodległość Polski i ocena stosunku PPS do rewolucji 1905 r. Głównym zaś czynnikiem powodującym narastanie kryzysu było wysunięcie na plan pierwszy zagadnień społecznych przed walką o niepodległość. Działalnością PPS-Lewicy kierował Centralny Komitet Robotniczy, w skład którego wchodził, obok Pawła Lewinsona, M. Bielecki, J. Haase, M. Koszutska, L. Pinkus, T. Rechniewski, W. Trzciniński, S. Królikowski i B. Szapiro. Polska Partia Socjalistyczna-Lewica, działająca w okresie międzywojennym, była oczywiście zupełnie innym ugrupowaniem politycz-

nym, powstałym z wyodrębnienia się z PPS (Kraków, 13 VI 1926, rozwiązanie 13 II 1931 r.), grupy współpracującej z Komunistyczną Partią Polski, nie godzącej się z poparciem udzielonym przez PPS przewrotowi majowemu marszałka Piłsudskiego.

² Teren parku wzięty przez ciągle osuwiska był wówczas w części, stanowiącej główną aleję spacerową, o wiele szerszy.

³ Pułkownik Bastamow, który odmówił wykonania rozkazu rozpędzenia tłumów twierdząc, że jest to poniżej jego godności, został zdegradowany do rangi podpułkownika.

⁴ Ucieczka ta nastąpiła w związku ze słynnym wykradzeniem pod komendą Jura Gorzechowskiego 10 więźniów z Pawliaka.

BIBLIOGRAFIA

1. *Księga Polaków, uczestników rewolucji październikowej 1917—1920. Biografie*, pod red. A. Kochańskiego, Warszawa 1938.
2. *Polski Słownik Biograficzny* Kraków, Wrocław, Warszawa, Gdańsk 1935—1981.
3. *Słownik Biograficzny Działaczy Polskiego Ruchu Robotniczego*, Warszawa 1973.
4. Getzler J., *Martow Belburn* 1967.
5. Świetlikowa F., *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, Warszawa 1968.
6. Kielabiński S., Tych F., *Czwarte powstanie czy pierwsza rewolucja*, Warszawa 1960.
7. Kacprzakowa J., *Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1906—1914*, Warszawa 1965.
8. Kacprzakowa J., *Paweł Lewinson-Lapiński (1879—1937)*, «Z pola walki». — Warszawa 1965, Nr 3, s. 389—404.
9. Tych F., *PPS-Lewica w latach wojny światowej 1914—1918*, Warszawa 1960.
10. Wspomnienia Apolonii Askanas.
11. *Wielka Encyklopedia Powszechna* — hasło Lewinson.
12. J. B. Nyceć, *Ludzie i książki*, Płock 1983, s. 123 — (Dzieje Płocka, Płock 1973 o Lewinsonie nie wzmiankuje).

BARBARA KONARSKA-PABINIAK

Antoni Kujawa — gostyniński chłopski działacz niepodległościowy i społeczno-polityczny

W „Notatkach Płockich” 1983 n. 3 opublikowany został artykuł Jana Szczepańskiego **Andrzej Czapski — trybun gostynińskiej wsi**. Jest to artykuł biograficzny ukazujący sylwetkę jednego z wybitniejszych działaczy chłopskich dwudziestolecia na tle rozwoju ruchu ludowego począwszy już od 1864 r. do II-ej wojny światowej.

Nie kwestionując wartości i słuszności tego opracowania, podnieść trzeba, iż w jego historycznym rysie ruchu ludowego nie tylko na wsi gostynińskiej, ale i w skali kraju, znajduje się pewna luka. Dotyczy ona pośrednio i bezpośrednio samego bohatera opracowania — Andrzeja Czapskiego.

Trafnie autor podkreśla na wstępie artykułu, że „wieś gostynińska zajmuje poczesne miejsce w dziejach mazowieckiego ruchu ludowego”¹ oraz, że „w czasie I wojny światowej znaczną popularność wśród mieszkańców gostynińskiej wsi zdobyło działające od grudnia 1915 r. *Polskie Stronnictwo Ludowe*”². Nie

personifikuje jednak tego ruchu, pomijając postać niepodległościowego działacza chłopskiego — Antoniego Kujawy, rolnika z powiatu gostynińskiego.

Trudno pogodzić się z takim pominięciem i potraktować je jako zwykłe przeoczenie, gdyż ci dwaj działacze chłopscy byli ze sobą ściśle związani. Działali razem w tych samych ugrupowaniach politycznego ruchu ludowego, na tym samym terenie (powiat gostyniński był ich macierzystym rejonem) i w tym samym niemal czasie. Z tą jednak różnicą, że Antoni Kujawa, starszy o kilkanaście lat, był już aktywny od 1907 r., a Andrzej Czapski dopiero od lat dwudziestych. Poza wspólną działalnością społeczno-polityczną łączyła ich przyjaźń i w pewnym sensie koneksi rodzinne (żona Andrzeja Czapskiego była matką chrześną syna Antoniego Kujawy).

Nie można pisać o jednym z tych działaczy pomijając zupełnym milczeniem drugiego. Toteż wydaje mi się, że gwoli zarysowania